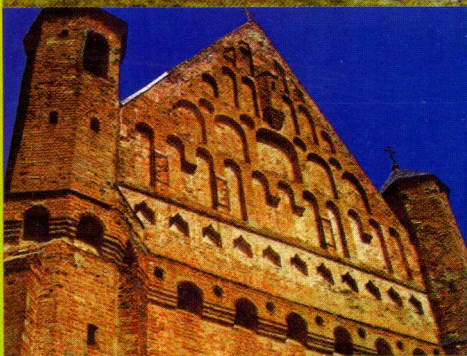

Dialogue on the borderland

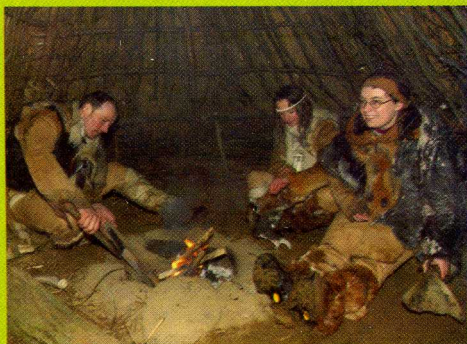
Mammoths on Biebrza

Love builds, discord ruins

Pine tree – his majesty in the northern forests

Friends Society of Land of Bakalarzewo

Bakalaževo Žemės Draugų Sąjunga - Tomasz Naruszewicz	58
--	----

GOTIKA ir BIZANTIŠKUMAS **Lietuvos Didžiojoje**

Kunigaikštystėje XVI a., (II dalis) - prof. Józef Maroszek	60
--	----

Dialogas ir dialogo patirtis pasienyje - dr. Dorota Misiejuk	64
--	----

Šiuolaikinės lenkų organizacijos Kaliningrado srityje - Maria Ławrynowicz	67
---	----

Pušis – šiaurės girių karalienė I d - Krzysztof Wolfram	70
---	----

„Mamutai ant Biežos upės kranto“

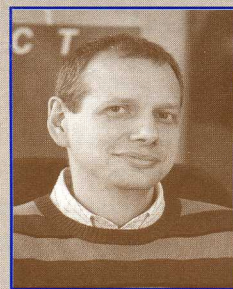
- Anna Mierzyńska	72
-------------------------	----

Meilė stato – nesantaika griauņa - Wojciech i Janusz Koronkiewicz	75
---	----

Gyventojų skaičius šiuolaikinio Suvalkų krašto miesteliuose nuo XVIII šimtmečio iki 1921 metų, II dalis - Tomasz Naruszewicz	77
--	----

Jo didenybė Skilandis - Andrzej Fiedoruk	82
--	----

GERBIAMI SKAITYTOJAI

Su didžiausiu džiaugsmu atiduodame j Jūsų rankas sekantį numerį „My Little Europe“. Jame rasite daug nuostabių straipsnių priartinačių prie istorijos ir šių laikų pasienio. Pasienio, kurio specifinį ir išimtinį bruožą norime parodyti susivienijusios Europos gyventojams. Lenkija, Lietuva ir Kaliningrado sritis sudaro buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės dalį, kuri yra pavyzdys šiuolaikinėms Europos Bendruomenės struktūroms. Ši teritorija, apgyvendinta skirtingų tautybių ir tikėjimo žmonių, buvo vieningas ir tolerantiškas organizmas, kuris tuo pačiu metu išsaugojo sau būdingus savotiškus bruožus. Mintys, kilusios prieš daugybę šimtmečių, išsaugojo savo vidinį charakterį. Jos turi būti pažintos ir gerbiamos kaip faktai, kurie yra verti būti pavyzdys ir kad jais rūpintųsi šiuolaikinėje Europoje.

Tikime, kad medžiagų ciklas, parodytas „My Little Europe“, leis Jums geriau pažinti žemes, kurios yra bendrumo ir integracinių idėjų lopšys šiuolaikinėje Europoje.

*Bendrijos Amicus Pirmininkas
Piotr Sobolewski*

Redakcija:

Paulina Wolfram
Jarosław Marek Chodyncki
Adam Kozłowski
Piotr Sobolewski

Leidėjas:

Association „Towarzystwo Amicus“
15-427 Białystok
Lipowa 14 phone/fax: 0048 85 653 77 53
www.towarzystwoamicus.pl
e-mail: eurobialystok@bia.pl
Agencja „Benkowski“
Legionowa 28, 15-281 Białystok
Phone: 0048/85 745 52 45
Fax: 0048/85 674 30 22

GOTIKA IR BIZANTIŠKUMAS

Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVI a., (II dalis)

Praėjusiame mūsų žurnalo numeryje prisiminėme mus dominančios teritorijos religinę istoriją nuo 1385 metų, kai Lietuvos kunigaikštis Jogaila Krėvoje sudarė sutarimą su Lenkijos pasiuntinybe. Lenkai pažadėjo jam sostą ir karalienės Jadvygos ranką, o Jogaila mainais išipareigojo priimti kartu su visa Lietuva krikštą lotyniškomis apeigomis.

Vėlesni metai buvo sunkus laikotarpis, kai bandyta suvienodinti tikybas ir vykdyti misijas tarp stačiatikių.

Lenkijos karaliaus Jono Albrechto ir Kijevo metropolito mirtys

Bažnytinės unijos įgyvendinimui sukliudė metropolito Juozapo Bulgarinovičiaus mirtis 1501 m. pabaigoje. Maskvos kronikoje buvo parašyta, kad *Ponas Dievas pasiuntė Juozapui ligą, jau būdamas ligotas jis tapo metropolitu ir mirė po metus trukusio Kijevo metropolijos valdymo.*

Kijevo metraštis teigė, kad Juozapas buvo patvirtintas metropolitu 1500 m. (popiežius Aleksandras VI savo 1501 m. gegužės 7 d. datuotoje brevėje minėjo, kad patvirtinimą buvo suteikęs patriarchas Joakimas), tad metropolitą mirtis turėjo ištikti 1501 m.

Vienalaikis metraštis taip apibrėžia laiką, kada Juozapas Bulgarinovičius gavo metropolito titulą: *V leto 7018 mesjaca maja 10 dnja indikta G.* [1500 m. gegužės 10 d.]. *Postawiša mitropolita kievskoho i vseja Rusi Josi-*

Sinkovičiai. Šv. Mykolo cerkvė, statyta XVI a. pr. Gotikinė gynybinė architektūra. Viršutinė dalis. A. Aljakseeŭ, A. Lukaševič, Spadčyna Belarusi, Minsk 2005, s. 197.

fa episkopa smolenskoho. Priechal posol z Cargrada ot patriarcha Joakima kartonosec Avraamje i episkop litovskij, Luka polockij, Kiril luckij, Vasjan turovskij. Tai, kad į „Cargradą“ vyko gana gausi ir kilminga pasiuntinybė, turėjusi pasirūpinti Kijevo metropolito patvirtinimu pas patriarchą, rodo, koks reikšmingas buvo šis palaiminimas įgyvendinant uniją, kuri, abiejų bažnyčių suvienijimo šalininkų įsivaizdavimu, turėjo būti vienu metu patvirtinta abiejų bažnyčios galvų – Romoje ir „Cargrade“.

Dar viena kliūtimi bažnytinės unijos įgyvendinimo kelyje tapo tai, kad Lietuvos valdovas išitraukė į rinkiminę kovą dėl Lenkijos karaliaus sosto. Mat 1501 m. birželio 17 d. mirė Lenkijos karalius

Jonas Albrechtas. Todėl tų metų antroje pusėje Aleksandras Jogailaitis visų pirma užsiėmė tuo, jog bandė gauti paramą savo planams iškovoti Lenkijos sostą.

Maskva karalienės tikėjimo sargyboje

Taip pat buvo būtina užbaigti karą su Maskva. Į ją vykę Lenkijos pasiuntiniai buvo pasiėmę su savi mi karalienės Elenos laiškus, 1503 m. sausio 2 d. datuotus Vilniuje. 1503 m. kovo 7 d. prasidėjo derybos dėl taikos.

Po trijų savaičių buvo pasirašyta šešerių metų paliaubų sutartis. Atsisveikinimo ceremonijos metu pasiuntinys Petras Miškovskis (Piotr Myszkowski) atkreipė dėmesį į

tai, kad popiežius nereikalavo iš Elenos atsižadėti graikų apeigų, bet tik norėjo, kad ji pripažintų savo paklusnumą popiežiui pagal Florencijos susirinkimo nutarimą. Taip būtų pašalintos kliūtys Elenos karūnavimui Lenkijos karaliene.

Miškovskis pasiūlė kartu pasiųsti Lenkijos ir Maskvos pasiuntinius į Romą. Tada Maskvos didysis kunigaikštis Ivanas III, neužsimindamas apie Florencijos susirinkimą, pareiškė, kad nėra jokio reikalo siųsti pas popiežių pasiuntinius derėtis dėl Elenos karūnavimo sąlygų. Ir toliau reikalavo, kad Elenai be jokių išlygų būtų leista ir toliau išpažinti graikų tikėjimą, pastatyti jai Vilniaus pilyje cerkvę ir priskirti jai tik iš stačiatikių sudarytą dvarą.

Ivanas III savo laiške Elenai paliepė pasilikti graikų tikėjime, priešingu atveju grasindamas nuolatiniu karu.

1503 m. balandžio 7 d. lenkų ir lietuvių pasiuntiniai išvyko iš Maskvos.

Sunki naujojo metropolito padėtis

Tais pačiais 1503 m. Kijevo metropolitu tapo Jona II, ligtolinis Dangun žengimo vienuolyno Minske arkimandritas. 1503-1504 metais Jona tebuvo paskirtuoju (*nareczennym*) metropolitu ir laukė patriarcho palaiminimo. Manoma, kad Jona buvo maskvėnas, kilęs iš Suzdalės.

Kai kurie istorikai pabrėždavo jo artimus ryšius su karaliene Elena, kuri ypač globojo Minsko vienuolyną. Netgi buvo bandoma susieti naujojo metropolito asmenį su Elenos rūmų stačiatikių šventiku, kuris kartu su ja turėjęs atvykti į Lietuvą.

Tačiau atrodo, kad Jonos ištikimybę grynai stačiatikiškai pozicijai galėtume paaiškinti ir kitomis priežastimis. Beje, labiau žmogiškomis. Mat Jona prieš tapdamas Minsko vienuolyno archimandritu buvo vedęs, vėliau liko našliu. Jo sūnus Semionas Kreivasis (Semen Kriwy) dalyvavo kare su Maskva ir ten pateko į priešų nelaisvę. Iš nelaisvės jis nebuvo paleistas ir tada, kai 1503 kovo 28 d. buvo pasirašyta šešerių metų paliaubų sutartis. Dar 1505 m. Jona, kaip Kijevo ir Visos Rusios metropolitas, kreipėsi į Maskvos stačiatikių vyskupą Simoną, prašydamas paleisti iš nelaisvės sūnų.

Todėl greičiausiai šeimyninės aplinkybės nulėmė, kad Jona nesiangazavo į unijos reikalus. 1507 m. jis mirė.

Gausūs žemės valdų dovanojimai

1481 m. gegužės 11 d. karalius Kazimieras Jogailaitis pranešė Jonui Chodkevičiui (Iwan Chodkiewicz), Kijevo vaivada, kad leido Trakų vaivada Martynui Goštautui (Marcin Gasztołd) nusipirkti Kijeve iš vietos miestiečio namą bei atleido jį nuo visų miesto mokesčių ir prievolių.

1502 m. lapkričio 28 d. Aleksandras Jogailaitis dovanuoja savo raštinkui Jonui Sapiegai girią Kauno ir Vilkijos pavietuose. Gautos valdos bažnytinis centras buvo įkurtas Zapyškyje. Ten buvo pastatyta šventovė, išlikusi iki mūsų dienų, analogiška anksčiau pastatyta Kodenėje. Šiuo metu vyraujanti nuomonė apie bažnyčios pastatymo laiką teigia, kad ji buvo pastatyta vėliau.

Tačiau reikėtų manyti, kad ji turėjo atsirasti jau pačioje kolonizacinės akcijos pradžioje, t. y. tuojau po 1502 m.

Taip pat ir Kodenėje šv. Dvasios šventyklą pilyje turėjo pastatyti tas pats Jonas Sapiega. Kai 1546 m. balandžio 5 d. Žygimantas Augustas suteikė jo sūnui – Povilui Jonaičiui Sapiegai, kunigaikščio maršalui, Kodenės miestą ir pilį, tai buvo paminėta, kad Povilas vykdė tas statybas kartu su savo tėvu. Jonas Sapiega mirė prieš 1522 m. vasario 15 d., mat tą dieną buvo paskelbtas nutarimas sutarus dėl pavaldėtų valdų pasidalinimo tarp brolių: Povilo, Mykolo ir Frydricho Sapiegų, Palenkės vaivados Jono sūnų.

Dvasininkijos lygybė

Dar 1504 m. kovo 6 d. Piotrkave Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras, prašomas Chelmo stačiatikių vyskupo, patvirtino dar 1443 m. Budoje Vladislovo III suteiktą privilegiją, kuri buvo apgadinta, kai teko bėgti nuo totorių. Ši privilegija skelbė, kad po sudarytos su Roma bažnytinės unijos rusėnų dvasininkijos teisės sulyginamos su katalikų dva-

Supraslis. Gotikinė-bizantinė Nekaltosios Dievo Motinos Apsireiškimo cerkvė. 1910 m. vaizdas. Rusijos Mokslų Akademijos Archeologijos institutas Sankt Peterburge. Fototeka.

sininkijos teisėmis: į turimų žemės valdų valdymą – visur, o vykdant bažnytinę jurisdikciją – Karūnos Rusioje ir Podolėje.

Šį dokumentą atnaujino ir pakartotinai patvirtino karalius Zigmantas III Vaza seime 1621 m. rugsėjo 5 d.

1511 m. liepos 2 d. Lietuvos Brastoje vykusiame seime karalius Žygmantas Senasis, prašomas metropolito Juozapo Soltano (Józef Sołtan) ir visų rusėnų vyskupų, taip pat ir etmono Konstantino Ostrogiškio (Konstanty Ostrogski), patvirtino visas ortodoksų Cerkvės teises, remdamasis pagrindiniu įstatymu, vadinamuoju *Nomokanonu*.

Tai turėjo esminę reikšmę Rytų bažnyčios padėčiai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Valdovas šiuo aktu nutraukė savo pirmąjį vykdytą tikiškinę politiką kryptį.

Toks sprendimas griovė Maskvos didžiųjų kunigaikščių planus, kurie savo karines akcijas prieš Lietuvą vykdė pasinaudodami religine vėliava, Rusios gynimo nuo unijos su katalikybe šūkiu. Iš tiesų

Tame pačiame Brastos seime 1511 m. Konstantinas Ivano sūnus Ostrogiškis (Konstanty Iwanowicz Ostrogski) gavo valdovo privilegiją, leidusią atstatyti metropolito katedrinę cerkvę (soborą) Vilniuje. Taip buvo sulaužytas iki tol Lietuvoje paisytas draudimas statyti naujas bei remontuoti senas ortodoksų cerkves.

Istorija buvo tokia: 1506 m. totoriai nusiaubė Minską, Slucką ir Naugarduką bei atsidūrė vos už 70 varstų nuo LDK sostinės. Todėl imtasi taisyti Vilniaus miesto įtvirtinimus. Vilnelės pakrantėje, vos už vienuolikos sieksnių nuo Skaisčiausiosios Dievo Motinos („Prečistos“) soboro, buvo kalama aštriakuolių siena. Tuo metu šventykla įskilo, buvo pažeisti jos pagrindinis kupolas ir sienos, ypač rytinė ir pietinė. Kelis metus Vilniaus katedrinę cerkvę stovėjo apgriuvusi. Ji nebuvo atstatoma, nes tebegaliojo draudimas.

Zapyškis netoli Kauno. Gotikinė šv. Jono parapiinė bažnyčia, funduota (daugumos tyrinėtojų manymu – vertėjo pastaba) Povilo Sapiegos 1530 m.

lūžis valdovo politikoje prasidėjo jau anksčiau, tada, kai buvo naikinama didžiųjų Lietuvos ponų oligarchijos įtaka ir buvo sprendžiama kunigaikščio Mykolo Glinskio (Michał Gliński) byla.

Jostas Liudvikas Decijus (lenk. Jost Ludwik Decjusz), kuris pabuvojo Vilniuje po 1511 m., bet prieš 1514 metus, rašė apie rusėnus, kad jie *[anksčiau] visada laikydavo savo pamedalą medinėse šventyklose ir šio reikalavimo buvo griežtai paisoma. Tačiau dabar, jau mūsų laikais, nors ir nedaugeliui jų globėjų prašant, rusėnų reikalavimai buvo patenkinti ir jau yra statomos už dideles lėšas mūrinės šventyklos, kad tik ši sekta būtų sustiprinta. Pats jas mačiau Vilniuje tais metais, kai ten buvau, prieš pat mūsų prie Dnepro... Taip pat ir aukščiausiose [valstybinėse] bei privačiose pareigybėse sėdi šios sektos žmonės. Ir lengvai gali nutikti, kad daugelis iš jų dėl savo meilės religijai bei noro ją išsaugoti bevelis turėti Maskolį, bet ne [savo] karalių už valdovą.*

Kol gyveno Aleksandras Jogailaitis, nebuvo net kalbos apie naujų cerkvių statybą. Zigmantas Herberšteinas (Zygmunt Herberstein), kuris Vilniuje lankėsi 1526 m., taip pat pastebėjo, kad mieste yra žymiai daugiau (*multa plura*) rusėnų cerkvių nei Romos tikėjimo bažnyčių.

Kunigaikštis Ostrogiškis – Lenkijos karaliaus patikėtinis

Didžiulį vaidmenį paskatinant valdovo religinės politikos lūžį suvaidino Lietuvos didysis etmonas kunigaikštis Konstantinas Ostrogiškis. 1500-1507 m. jis buvo maskvėnų nelaisvėje, iš kurios pabėgo ir išsikovojo visišką valdovo pasitikėjimą.

1509 m. vasarą Bernardas Wapovskis (Bernard Wapowski)

Romoje, į kurią atvyko kaip karaliaus pasiuntinio Erazmo Cioleko (Erazm Ciołek) palydos narys, parengė memorialą apie Žygimanto Senojo karo su Maskvos kunigaikščiu Vasiliu III priežastis ir eigą.

Kunigaikščio Ostrogiškio nuopelnai memoriale buvo priešpastatyti pasakojimui apie išdaviką kunigaikštį Mykolą Glinskį (Michał Gliński), kuris, būdamas liguistai ambicingas, kartu su Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje gyvenusiais savo draugais rusėnais slapta susimokė su Maskva ir Maskvos didžiuoju kunigaikščiu.

Tarpukariu dirbęs Vilniaus istorikas kun. J. Fijałekas pavadino etmoną Ostrogiškį antruoju *Achilu ir tuo pat metu Uliksu* (Odisejumi).

1514 m. rugsėjo 8 d. per Švč. Mergelės Marijos gimimo šventę (Šilines) ties Kropivna netoli Oršos etmonas Konstantinas Ostrogiškis nugalėjo Vasilių III. Ši pergalė išardė ir prieš Jogailaičius sudarytą vokiečių bei maskvėnų lygą.

Aušros vartai – priminimas apie triumfą

Kadaiše Jogaila po Žalgirio pergalės su triumfu įžengė į Lenkijos sostinę Krokuvą ir iškabino kryžiuočių vėliavas šv. Stanislovo katedroje Vavelyje. Vilniuje panašų triumfą 1514 m. rugsėjo pabaigoje surengė Žygimantas Senasis, įvažiavęs kartu su jungtiniais lenkų bei lietuvių karių būriais, kuriems vadovavo kunigaikštis Konstantinas Ostrogiškis.

Triumfatorišką karaliaus sugrįžimą aprašė popiežiaus legatas Jokūbas Pisonas (Jakub Pison), buvęs tuo metu Vilniuje pakeliui į Maskvą. Šis pasiuntinys greitai suvokė, kokį svarbų politinį vaidmenį rusėnai, ypač ponai ir kuni-

gaikščiai, vaidina Lietuvoje. Iš jų išskyrė tik kunigaikštį Konstantiną Ostrogiškį, kuriam vieninteliui neprikaišiojo *rusėnams būdingo polinkio į išdavystę*. Visa tai aprašė savo laiške popiežiui Leonui X, pridėdamas jį prie karaliaus Žygimanto Senojo korespondencijos, kurioje buvo pranešama popiežiui apie pergalę prie Oršos.

Karalius Žygimantas Senasis ir etmonas K. Ostrogiškis triumfališkai įvažiavo į Vilnių ne pro pagrindinius – Rūdininkų vartus, bet atvykę Medininkų keliu pro miesto vartus, vedusius į „rusėniškąją“ miesto dalį. Nuo tada (ir iki šių dienų) svarbiausiu įvažiavimu tapo Aušros vartai (Ostra Brama), jų pavadinime buvo įamžinta nugalėtojo ties Orša pavardė. Pirmą kartą Aušros vartai šiuo vardu (Ostra Brama) paminėti 1556 m.

Beje, karalius 1514 m. lapkričio 30 d. suteikė etmonui Ostrogiškiui, kuris *karštai prašė*, teisę išmūryti šalia Aušros vartų naują Švč. Trejybės padėkos cerkvę, kuri turėjo būti statoma *ant miesto kalvelės, pro kurią einama į vartus Medininkų kelio link ir kur anksčiau stovėjo sena medinė graikų apeigų cerkvė, vadinta tuo pačiu Švč. Trejybės vardu, ir prie jos [medinis] vienuolynas*.

Padėkos cerkvių statyba

Vilniuje nebuvo naujiena pastatyti padėkos šventyklą karinio triumfo proga. Ostrogiškis sekė Vilniaus vaivados Mikalojaus Mikalojaičio Radvilos (Mikołaj Mikołajewicz Radziwiłł) pavyzdžiu. Pastarasis pergalei prieš totorius 1506 m. liepos 5 d. prie Klecko atminti fundavo Dievo Motinos Snieginės (šv. Jurgio) bažnyčią Šnipiškių (Lukiškių – *vertėjo pasta*) priemiestyje.

Etmonas Ostrogiškis tuose savo *karštuose prašymuose* aiškino karaliui, kad mūšio su maskvėnais *lauke, kuris Kropivna yra vadinamas*, išvakarėse davė įžadą, kad *jei iverks priešą, tai pastatys Vilniaus mieste dvi cerkves iš akmenų arba plytų nuo pat pamatų: vieną švenčiausiosios ir nedalomos Trejybės garbei, o kitą šv. Mikalojaus, kurį Didžiuoju vadina, garbei*.

Paradinis Lietuvos karių nugalėtojų įžygiavimas pro rusėnų miesto vartus ir padėkos cerkvių statyba turėjo padaryti didžiulį poveikį anuometinio rusėnų, gyvenusių Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, elito mentalitetui. Cementavo valstybės visuomenę, susidėjusią iš dviejų tikybinių grupių, padėjo atitraukti rusėnus nuo Maskvos planų „suirinkti Rusios žemes“.

1513 m. sausio 24 d. Breslaujoje mirė Aleksandro Jogailaičio našlė. Jos palaikus palaidojo Vilniaus Skaisčiausiosios Dievo Motinos („Prečistos“) sobore, kur buvo padėta ir antkapinė plokštė su slavišku užrašu ir trim herbais: Maskvos, Lietuvos ir Lenkijos.

Vėliau, 1522 m. liepos 4 d., K. Ostrogiškis fundavo dvi altarijas, kurios formuoja dvi soborinės cerkves koplyčias.

*prof. Józef Maroszek
Vertė Gintautas Sliesoriūnas*

Netrukus Europą, Lenkijos Karalystę ir Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę apėmė Reformacija. Dar 1553 m. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje veikė 259 Romos katalikų parapijos. 1595 m. iš jų teliko 119 arba mažiau nei pusė. Tradiciniam katalikų tikėjimui liko ištikimos tos parapijos, kurios buvo įsteigtos Vilniaus vyskupy, ir tos, kurių patronato teisė išliko valdovo rankose.

Iš bajorų steigimų bažnyčių 1595 m. tebeveikė vos 30 proc. Tai atspindėjo kalvinizmo idėjų išplitimą tarp Lietuvos katalikų.